Tomasz Mróz
ORCID 0000-0002-5499-0383
Uniwersytet Zielonogórski
T.Mroz@ifil.uz.zgora.pl

Badacze Platona i ich badania w zbiorze korespondencji Lewisa Campbella (1830–1908)*

Abstrakt

Artykuł prezentuje postać Lewisa Campbella (1830–1908) i jego badania nad Platonem, a także korespondencję do tego szkockiego uczonego, której nadawcami byli: James Martineau (1805–1900), William Hepworth Thompson (1810–1886), Paul Shorey (1857–1934), Wincenty Lutosławski (1863–1954), Eduard Gottlob Zeller (1814–1908), Franz Susemihl (1826–1901), Theodor Gomperz (1832–1912). Korespondencja ta stanowi

* Niniejszy artykuł został zaprezentowany jako referat podczas posiedzenia Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności, które odbyło się 22 marca 2017 r. Omawiane w nim materiały zostały przebadane podczas miesięcznej kwerendy w zbiorach bibliotecznych Peterhouse, Cambridge, w 2016 r., która była możliwa

INFORMACJA O PUBLIKACJI	Studia Historiae Scientiarum	e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU

CYTOWANIE
Mróz, Tomasz 2018: Badacze Platona i ich badania w zbiorze korespondencji Lewisa Campbella (1830–1908). *Studia Historiae Scientiarum* 17, ss. 341–364.
Dostęp online: https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.18.012.9332.

OTRZYMANO: 9.03.2018 ZAAKCEPTOWANO: 22.10.2018 OPUBLIKOWANO ONLINE: 12.12.2018	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA	Crossref

WWW	http://www.ejournals.eu/sj/index.php/SHS/; http://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/

uzupełnienie wiedzy o badaniach nad dialogami Platona na przełomie XIX i XX w. Badacze Platona poruszali w niej bowiem problemy związane z metodami i wynikami badań nad chronologią dialogów Platona, wypowiadali oceny dotyczące publikacji innych autorów, przesyłali sobie własne prace i relacjonowali postępy badań. Nie unikali także uwag personalnych i refleksji osobistych.

Słowa kluczowe: *Platon*, *chronologia dialogów*, *L. Campbell*, *J. Martineau*, *W. H. Thompson*, *P. Shorey*, *W. Lutosławski*, *E. Zeller*, *F. Susemihl*, *T. Gomperz*, *korespondencja*

Plato scholars and their research in the collection of letters to Lewis Campbell (1830–1908)

Abstract

The paper presents Lewis Campbell (1830–1908), his research on Plato, and the collection of letters sent to this Scottish scholar by: James Martineau (1805–1900), William Hepworth Thompson (1810–1886), Paul Shorey (1857–1934), Wincenty Lutosławski (1863–1954), Eduard Gottlob Zeller (1814–1908), Franz Susemihl (1826–1901), and Theodor Gomperz (1832–1912). This collection supplements the knowledge of the research on Plato's dialogues at the turn of the 20th century, since Plato scholars in their letters touched on the issues relating to the methods and results of the research on the chronology of Plato's dialogues. They made judgements concerning the works

dzięki środkom Fundacji Lanckorońskich przeznaczonym na badania pt.: *Nowe źródła do dziejów polsko-szkockich relacji w dziedzinie filozofii*. Celem pobocznym jest więc swoiste sprawozdanie z tego pobytu badawczego. Z tego względu w niniejszym artykule, prócz zagadnień związanych z Platonem, zaakcentowane zostaną wątki polskie, a więc przede wszystkim korespondencja W. Lutosławskiego. W niniejszym tekście wykorzystano także, jako informacje uzupełniające, rezultaty kwerendy w Special Collections, University of St Andrews, która była możliwa w 2015 r. dzięki środkom Bednarowski Trust. Autor składa w tym miejscu podziękowania obu fundacjom, a także członkom Komisji Historii Nauki PAU, którzy czynnie wzięli udział w dyskusji po jego referacie.

of other academics, they sent to each other their own publications, and reported on the progress of their studies. They also did not shy away from making personal remarks and communicating personal reflections.

Keywords: *Plato*, *chronology of the dialogues*, *L. Campbell*, *J. Martineau*, *W.H. Thompson*, *P. Shorey*, *W. Lutosławski*, *E. Zeller*, *F. Susemihl*, *T. Gomperz*, *correspondence*

1. Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest zapoznanie czytelnika z wyborem materiału pochodzącego z przechowywanego w Cambridge zbioru korespondencji, której adresatem był szkocki filolog klasyczny Lewis Campbell (1830–1908). Problemy naukowe, które były poruszane przez korespondentów Campbella, a które będą zrelacjonowane poniżej, należą do obszaru historii filologii klasycznej i historii filozofii, gdyż to na przecięciu tych dwu obszarów znajduje się historia historiografii filozofii greckiej, ze szczególnym uwzględnieniem historii badań nad dialogami i filozofią Platona. Zakres chronologiczny niniejszej pracy obejmuje drugą połowę XIX w. i przełom wieków XIX i XX, z tego bowiem okresu pochodzi analizowana poniżej korespondencja i w tym też okresie powstawały dyskutowane w tej korespondencji prace dotyczące tekstów Platona.

Warto poświęcić kilka uwag celowości badania korespondencji między naukowcami, nie ulega bowiem wątpliwości, że podstawowym materiałem źródłowym do historii nauk humanistycznych są dzieła drukowane bądź pozostawione w rękopisach czy maszynopisach: monografie, artykuły czy skrypty, w których uczeni wypowiadają i argumentują swoje poglądy. Biorąc jednak pod uwagę trywialny fakt, że naukę tworzą ludzie, niepozbawieni osobistych preferencji czy politycznych, narodowych animozji, wydaje się, że osobiste, pozornie pozanaukowe sympatie i antypatie nie pozostają bez wpływu na kariery jednych bądź porażki innych, na cytowanie jednych i zapomnienie innych, ale także na rozwój badań naukowych czy na formułowanie naukowych wniosków – szczególnie w dziedzinach mających tradycyjnie silne uwarunkowania światopoglądowe, a do takich należy filozofia. Wiele z owych osobistych i światopoglądowych uwarunkowań zostało przez uczonych utrwalone w pamiętnikach, dziennikach czy w korespondencji, w której – co istotne – znajduje się także sporo treści naukowych, polemik i dyskusji,

niekiedy wyrażanych znacznie dosadniej niż miało to miejsce w pracach udostępnionych drukiem.

Może się wydawać, że badanie materiałów źródłowych tego typu, których bezpośredniego celu nie stanowiło udostępnienie wyników badań naukowych, jest aktywnością drugorzędną historyka nauki, podporządkowaną badaniom dzieł naukowych, gdyż – o ile można badać historię nauki jedynie w oparciu o dzieła opublikowane – skupienie się na samej korespondencji, bez uwzględnienia dzieł drukowanych, jest niemożliwe. Z kilku względów jednak badania nad archiwaliami naukowców mają szczególne znaczenie, gdyż rozszerzają bazę źródłową, niekiedy zawierają też materiały naukowe niemające swych odpowiedników w pracach drukowanych, a ponadto, nawet jeśli pełnią one wobec prac drukowanych jedynie rolę drugorzędną, uzupełniającą, to bez zapoznania się z nimi obraz rozwoju nauki byłby z pewnością niepełny, a przez to mógłby być fałszywy.

Z powyższych względów artykuł niniejszy nie pretenduje do zajęcia miejsca wśród syntetycznych opracowań historii nauki, ale może się okazać niezbędnym uzupełnieniem dla takich właśnie syntetycznych opracowań dotyczących historii historiografii filozofii greckiej. Ma on charakter rudymentarny, źródłoznawczy, opisuje bowiem zbiór materiałów korespondencyjnych, których adresatem był ważny szkocki badacz Platona, zaś grono nadawców stanowili czołowi znawcy filologii greckiej z niemieckiego i angielskiego obszaru językowego, a także jeden Polak. W swoich listach wypowiadali się oni na temat własnych i cudzych badań, ich poziomu, a także nie szczędzili uwag personalnych.

Na zakończenie tego krótkiego wstępu dodajmy jeszcze kilka uwag upamiętniających badania nad korespondencją filozofów, które były przez dekady prowadzone przez Ryszarda Jadczaka, jednego z najważniejszych historyków filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej. Jan Woleński wspominał własne badania nad szkołą następująco:

> jawiła mi się jako nader spójna i zintegrowana formacja intelektualna. Listy i inne archiwalia opracowane przez Ryszarda wskazują, że była ona w istocie rzeczy znacznie bardziej zróżnicowana niż to przejawia się w rzeczach opublikowanych przez jej przedstawicieli za życia. Olbrzymią zasługą Ryszarda jest ukazanie życia Szkoły Lwowsko-Warszawskiej niejako od „kuchni", podczas gdy inni […]

> zajmowali się „salonem". Każdy wie, że „salonowcem" być znacznie łatwiej niż „kucharzem"[1].

Wiele w tych słowach słuszności dotyczącej różnych metodologii badań historycznofilozoficznych i różnych materiałów źródłowych, w jakich znajdują one oparcie. Prawdą jest, że odmienny widok domostwa przedstawia się z „salonu" z biblioteką niż z zawartej w korespondencji „kuchni", w której niekiedy pojawiają się nawet treści godne „magla", ale niewątpliwy pozostaje fakt, że perspektywa „salonu" musi zostać uzupełniona przez „kuchnię".

2. Lewis Campbell i jego prace nad Platonem

Adresatem zbioru korespondencji, który jest materialną podstawą niniejszego artykułu, był Lewis Campbell (1830–1908), filolog klasyczny zajmujący się głównie literaturą grecką, który w środowisku historyków filozofii starożytnej zasłynął jako wydawca kilku dialogów Platona, jako badacz ich języka, stylu pisarskiego, słownictwa, na podstawie którego wyprowadzał historycznofilozoficzne konkluzje, a także jako popularyzator Platona, filozofii i kultury greckiej[2].

Campbell przyszedł na świat w starej szkockiej rodzinie, był wychowywany przez ojczyma, a edukację odebrał w Edinburgh Academy, prywatnej szkole dla chłopców (istniejącej od 1822 r. do dziś, ale już koedukacyjnej), w której kładziono nacisk na wykształcenie klasyczne, zwłaszcza na grekę, aby stworzyć konkurencję dla innych szkół o tym profilu w Anglii i zwiększyć niejako zasięg oddziaływania klasycznego modelu wykształcenia. Kolegą ze szkolnej ławy Campbella był James Clerk Maxwell (1831–1879), a Campbell – co nie jest bez znaczenia w kontekście jego badań statystycznych nad językiem Platona – był w późniejszych latach dumny, że zwyciężył w szkolnym konkursie matematycznym i pokonał Maxwella. Edukację klasyczną kontynuował na uniwersytecie w Glasgow, a następnie przeniósł się do Oxfordu, gdzie spotkał Benjamina Jowetta (1817–1893), który wywarł na życie

---

[1] Woleński 1999.

[2] Dane biograficzne Campbella przytoczone zostały tutaj w większości za: Craik 1996. Ten artykuł to prawdopodobnie wciąż najpełniejsze całościowe przedstawienie postaci i badań Campbella.

Campbella największy wpływ nie tylko w dziedzinie badań naukowych. Studia ukończył z wyróżnieniem (*first-class honors*) w 1856 r., dwa lata później się ożenił, przez pięć lat pełnił posługę w kościele anglikańskim (jako *deacon*, *priest*, *vicar*), aż w 1863 r. został powołany na stanowisko profesora w uniwersytecie St Andrews, co nastąpiło w uznaniu jego wydania Platońskiego *Teajteta*. Tam Campbell pracował przez trzy dekady i był to niezwykle twórczy okres jego życia, zwłaszcza w dziedzinie badań Platońskich. Z St Andrews rozstał się dopiero w 1892 r. po ciężkiej i długiej chorobie. Do nadszarpnięcia jego zdrowia przyczyniła się zapewne trudna sytuacja uniwersytetu wynikająca z małej liczby studentów i przeprowadzane wskutek tego – nie bez tarć – reformy, mające na celu m.in. ograniczenie nauczania języków klasycznych, a zwłaszcza greki, dla której przewidywano jedynie rolę fakultatywną, nad czym Campbell ubolewał i czemu próbował przeciwdziałać. Podczas swojej kariery akademickiej otrzymał honorowe tytuły uniwersytetów w Glasgow, jako swoiste zadośćuczynienie za odrzucenie jego kandydatury na katedrę języka greckiego, oraz w Oxfordzie.

Opracowywał także spuścizny i biografie swoich przyjaciół, Maxwella i Jowetta, w pismach wydanych i prywatnych listach wyrażał tendencje ekumeniczne, liberalne w oświacie, był zwolennikiem wspierania edukacji kobiet, angażował się w organizację szkół dla dziewcząt, przejawiał także talenty aktorskie, biorąc udział w przedstawieniach amatorskich teatrów. Jak przypuszcza Elizabeth Craik, do pewnego zlekceważenia osoby i dorobku Campbella, być może, przyczyniła się jego osobowość i sposób pisania. Nie podążał bowiem za kapryśnymi akademickimi modami, dla jednych był za mało tradycyjny, dla innych – aż nadto. Rozpraszał swój talent i energię na szereg przedsięwzięć organizacyjnych, emancypacyjnych czy okołonaukowych, zamiast skupić się np. tylko na Sofoklesie i Platonie. Choć niekiedy podnoszono emocjonalność i nerwowość jego charakteru, to w postępowaniu z ludźmi przejawiał skromność, nie dążył do zaspokojenia własnej ambicji, wynosząc osiągnięcia innych ponad własne. Jeśli polemizował z innymi uczonymi, to zawsze uprzejmie, rozważając ich racje, własne zaś spostrzeżenia i wnioski – uważane przez czytelników jego prac za istotne czy wręcz przełomowe – sam formułował skromnie, niejako na marginesie wywodu[3]. Jak określił to George

[3] Craik 1996, s. 85–86.

Santayana (1863–1952), swoją teorię dotyczącą stylu Platona i chronologii dialogów Campbell „zagrzebał" we wstępie do *Sofisty* i *Polityka*, wyraził ją ledwie „akademickim szeptem"[4].

Campbell zmarł 25 października 1908 nad Lago Maggiore, podczas drogi powrotnej z Oxfordu do swojego domu w Alassio, gdzie od wielu lat spędzał zimy. Pochowany został w Locarno.

Za najważniejsze naukowe osiągnięcia Campbella, prócz prac nad tekstami Platona, uważa się jego badania nad grecką tragedią, zwłaszcza nad Sofoklesem, którego dzieła wydawał, którego język badał, interesował się również tradycją tekstu i problemami związanymi z wystawianiem antycznej tragedii na scenie. Zajmował się też tłumaczeniem Sofoklesa, Ajschylosa, porównywał Greków i Szekspira. Jego przekłady Eurypidesa zyskiwały popularność na scenie teatralnej.

Z perspektywy historii filozofii najważniejsze są jednak prace Campbella nad dialogami Platona. Rozpoczynały je opatrzone obszernymi wstępami wydania *Teajteta* oraz w jednym tomie *Sofisty* i *Polityka*[5]. W tej ostatniej książce znalazły się rozważania statystycznojęzykowe dotyczące chronologii dialogów Platona ustalanej na podstawie stosowanego przezeń słownictwa i neologizmów. Ze zmienionym wstępem ukazało się następnie drugie wydanie *Teajteta*[6]. Badania nad językiem Platońskim i ich chronologiczne konkluzje były kontynuowane, uściślane i przede wszystkim popularyzowane przez Campbella w wielu późniejszych artykułach[7] oraz w recenzjach i omówieniach książek innych badaczy, np. Waltera Patera (1839–1894)[8], Constantina Rittera (1859–1936)[9] czy Wincentego Lutosławskiego (1863–1954)[10].

Nie bez znaczenia dla popularyzacji badań nad Platonem w ogóle i także własnych w tym względzie wniosków był cieszący się poczytnością artykuł Campbella w *Encyclopædia Britannica*. Szkocki filolog rozpoczął współpracę z tym monumentalnym wydawnictwem od wydania IX[11].

---

[4] Santayana 1902, ss. 57–58.
[5] Campbell 1861; 1867.
[6] Campbell 1883.
[7] Campbell 1889; 1889a; 1896.
[8] Campbell 1893a.
[9] Campbell 1889b.
[10] Campbell 1893b; 1897; 1898.
[11] Campbell 1885.

Jego obszerny artykuł o Platonie traktowano nie tyle jako encyklopedyczną notę, ile jako autonomiczny tekst wprowadzający w niemal wszystkie aspekty myśli Platona, omawiający jego życie, całość doktryny i poszczególne dzieła.

Campbell doprowadził też do końca pomnikowe trzytomowe wydanie *Państwa* Platona[12]. W tomie pierwszym znalazł się sam tekst dialogu; w drugim zawarto eseje, na które złożyło się około 30 stron nieukończonych tekstów autorstwa Jowetta, pozostałą zaś część tomu wypełniły prace Campbella: o strukturze dialogu i jego relacji do reszty dzieł Platona; o cechach dialogów późnych: *Sofisty*, *Polityka*, *Fileba*; o dziejach tekstu *Państwa*; o manuskryptach; w ogóle o języku Platona. W tomie trzecim pomieszczono przypisy do tekstu Platona. Dodatkowo, w kilka lat później Campbell opublikował książkę przybliżającą treści filozoficzne i polityczne, społeczne i etyczne Platońskiego *Państwa*, której adresatem była już szersza publiczność[13].

Zbiór korespondencji, który jest podstawą niniejszego tekstu, przeszedł skomplikowaną drogę od jej adresata i został bibliotece Peterhouse podarowany przez Frances Dunn, córkę Thomasa Williama Dunna (1837–1930), członka Peterhouse. Dunn otrzymała te listy od Campbella[14]. Na zbiór składa się niemal setka listów, w większości pisanych w języku angielskim, ale także po niemiecku, od biblistów, poetów, filologów, bibliotekarzy, polityków, filozofów, teologów, tłumaczy, archeologów, matematyków, dziennikarzy. Wśród korespondentów znalazło się grono badaczy Platona i filozofów. W kolejności chronologicznej, od najstarszego zachowanego w tym zbiorze listu, są to następujący korespondenci: James Martineau (1805–1900) – 4 krótkie i niewyraźne listy z lat 1883–1892; William Hepworth Thompson (1810–1886) – 7 listów z lat 1863–1885; Paul Shorey (1857–1934) – 1 list z 1889 r.; Wincenty Lutosławski (1863–1954) – 15 obszernych listów po niemiecku i angielsku z lat 1892–1896[15]; Eduard Gottlob Zeller (1814–1908) – 2 obszerne listy

[12] Campbell 1894a.

[13] Campbell 1902.

[14] Peterhouse Library, Cambridge. *Letters to Campbell bequeathed as a collection to Miss Frances Dunn, with a few other papers* (dalej: Campbell) 93.

[15] Relacje między Campbellem a Lutosławskim zostały przedstawione w: Mróz 2018.

z lat 1894 i 1897; Franz Susemihl (1826–1901) – 1 długi list z 1897 r.; Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (1848–1931) – 2 bardzo trudne do odczytania listy[16]; Theodor Gomperz (1832–1912) – 2 pisane po angielsku listy z 1907 r. Poniżej zostanie skrótowo omówiona ta korespondencja z podziałem na poszczególnych nadawców. Celem niniejszego artykułu nie jest edycja omawianego zbioru korespondencji, nie byłoby to bowiem możliwe w ramach jednego, krótkiego tekstu. Prace nad artykułami stanowiącymi edycję listów poszczególnych korespondentów i komentarze do nich trwają, gdyż listy od kilku przynajmniej z wyżej wymienionych badaczy zasługują na osobne, gruntowne opracowanie. Autor ma nadzieję niebawem doprowadzić je do końca. Wydaje się jednak, że ta część korespondencji do Campbella, która dotyczy studiów nad Platonem, zasługuje na zaprezentowane niżej całościowe, choć skrótowe, omówienie.

3. James Martineau

Martineau przez wiele lat nauczał jako profesor w Manchester New College, był przede wszystkim myślicielem religijnym, teologiem. W jednym z listów dziękował Campbellowi za przesłany artykuł o Platonie z *Encyklopedii Britannica*, na którego przestudiowanie bardzo liczył, ale niestety nie mógł się z nim zapoznać natychmiast, gdyż przygotowywał właśnie nowe, drugie wydanie swojej książki *Types of Ethical Theory* (Oxford 1886). Co ciekawe, pierwszy, obszerny rozdział tej książki dotyczy Platona i został on przez Campbella uznany za dość łatwy i przyjemny w lekturze, choć Martineau przyznawał, że nic z jego twórczości na temat Platona zapewne nie mogło się okazać dla Campbella nieznane czy odkrywcze[17].

---

[16] Niestety, autorowi nie udało się odczytać listów Wilamowitza. Dotyczyły one, przynajmniej częściowo, zagadnień Platońskich i sprawy publikacji nowego leksykonu Platońskiego.

[17] Campbell 49 (1 IX 1885). Ze względu na odejście przez Redakcję *Studia Historiae Scientiarum* od tradycyjnego zapisu bibliograficznego, odnośniki do poszczególnych listów z omawianej korespondencji będą miały formę zalecaną przez Peterhouse Library, z dodaniem dat listów w nawiasie.

4. William Hepworth Thompson

Thompson był profesorem greki w Cambridge, wśród jego prac znajdują się także wydania dialogów Platona, *Fajdrosa* (London 1868) zaopatrzonego w bogate przypisy i eseje, oraz *Gorgiasza* (London 1871), który prócz przypisów zawiera także opracowanie fragmentów tytułowego bohatera tego dialogu, sofisty, Gorgiasza z Leontinoi. W pierwszym z zachowanych listów Thompson dziękował Campbellowi za przesłanie mu wydania *Teajteta* z 1861 r., które już znał, jednak odmówił napisania listu polecającego kandydaturę Campbella na katedrę greki w St Andrews, gdyż wcześniej już zgodził się napisać taki list dla innego kandydata, dla jednego ze swoich byłych uczniów[18]. Ostatecznie jednak katedrę objął Campbell, rekomendowany m.in. przez swojego dawnego nauczyciela, Jowetta[19].

Dekadę późniejsze kolejne dwa listy Thompsona są świadectwem jego dyskusji z Campbellem na temat Platona, jakkolwiek wymiana zdań dotyczyła nie tyle filozofii Platona, ile drobnych rozbieżności między uczonymi w kwestii lekcji kilku *loci* z dialogów *Fileb*, *Polityk* i *Timajos*. Thompson, doceniając wagę sugestii Campbella, nie wszystkie jednak bezkrytycznie akceptował, przychylał się jednak na przykład do wyboru dokonanego przy wydaniu *Polityka* (306e: ἐν τοῖς ὑπεναντίοις γένεσι), który zasadniczo nie był nowatorski ani kontrowersyjny[20]. Thompson, deklarując chęć ponownej lektury tego dialogu, miał nadzieję uczynić to właśnie z pomocą wydania Campbella[21]. W ostatnim z listów Thompson składał Campbellowi podziękowania za przesłaną odbitkę artykułu o Platonie z *Encyklopedii Britannica*, z którego przeczytaniem miał trudności z powodu małego rozmiaru czcionki i osłabionego z wiekiem wzroku[22].

---

[18] Campbell 70 (11 VII 1863).

[19] Craik 1996, ss. 81–82.

[20] Campbell 71 (25 VIII 1874). Tekst w wydaniu Campbella nie odbiega od lekcji, które można znaleźć w ważnych wydaniach wcześniejszych (np. w wydaniu I. Bekkera), zawiera jedynie w przypisie opatrzoną znakiem zapytania koniekturę (ἐν ταῖς ὑπεναντίαις γενέσεσι), która zmieniłaby sens tekstu o tyle, że zamiast słowa γένος (rodzaj) znalazłoby się słowo γένεσις (powstawanie). Wymowa filozoficzna tej partii tekstu pozostałaby jednak zasadniczo bez zmian, gdyż dyskutowane są w nim dwa rodzaje działania czy powstawania (por. 307a), z których jeden jest określany jako szybki i zdecydowany, mężny, a drugi jako spokojny i rozważny; rozwaga zaś i męstwo rozpatrywane są jako części dzielności.

[21] Campbell 72 (13 X 1874).

[22] Campbell 76 (25 VIII 1885).

5. Paul Shorey

Shorey, najbardziej wówczas znany amerykański badacz Platona, który doktorat z filozofii Platona obronił w Monachium w 1885 r., w jedynym zachowanym liście dziękował Campbellowi za pochwały, które ten wyraził pod adresem artykułu Amerykanina[23]. Wyrazy uznania były tym przyjemniejsze, że przed laty Shorey – jak przyznawał – wiele skorzystał z prac Campbella. Odwzajemnił również uprzejmość, donosząc Campbellowi, że odkąd ukazał się jego artykuł w *Encyklopedii Britannica*, zwykł odtąd polecać go studentom jako najlepsze znane mu całościowe opracowanie Platona, deklarował również, że zawsze będzie je uwzględniał w każdym ogólnym studium Platona swojego autorstwa[24].

6. Wincenty Lutosławski

W 1892 r., z którego pochodzi pierwszy list do Campbella, Lutosławski pracował na Uniwersytecie w Kazaniu i rozwijał szeroko zakrojone plany badań nad Platonem. Pierwsze listy Lutosławskiego do Campbella były pisane po niemiecku, jedynie otwierające i zamykające je zdania Polak formułował w języku angielskim. W miarę jak jego znajomość angielskiego rosła, w kolejnych listach niektóre ze zdań składają się z części w obu językach[25], natomiast w listach ostatnich udział języka niemieckiego jest ograniczony zaledwie do wtrąconych fraz. Młody polski uczony, pisząc pierwszy, obszerny list do Campbella, był mu, rzecz jasna, zupełnie nieznaną osobą, nic więc dziwnego, że postanowił dość obszernie przedstawić siebie i swoją sytuację. List rozpoczął od wyrażenia górnolotnych pochwał i entuzjazmu pod adresem pionierskich badań Campbella nad chronologią dialogów, podkreślił także swoje zdziwienie i oburzenie faktem, że Niemcy nie znają jego wstępu do wydania *Sofisty* i *Polityka* z 1867 r. Uwaga ta dotyczyła także Zellera,

---

[23] Najprawdopodobniej przedmiotem korespondencji był artykuł Shoreya (1888), o tytule zanadto ambitnym, gdyż miał on w zamierzeniu stanowić jedynie dyskusję nad wydaniem *Timajosa* przez R.D. Archer-Hinda i nad serią artykułów H. Jacksona.

[24] Campbell 64 (12 I 1889).

[25] Np.: „I am now in Poland, about 2000 kilom. from Kazan, and I must return there in February, um meinen vierjährigen Cursus der Psychologie zum Abschluss zu bringen", Campbell 35 (29 XII 1892).

który zdawał się znać i cytować wszystko. Lutosławski uznał to za rażącą niesprawiedliwość, którą zamierzał Campbellowi wynagrodzić i wszędzie podkreślać zasługi Szkota. Polak żalił się na swoją trudną sytuację w Kazaniu, na brak dostępu do literatury, pytał o zapowiadane wydanie *Państwa*, prosił także o odbitki artykułów Campbella. Przepraszał za swoje prośby i pytania, wyrażone już w pierwszym liście, ale w Kazaniu nie miał z kim o Platonie dyskutować. Świadomość tego jednak, że daleko w Anglii i USA żyją ludzie, którzy kochają i znają Platona, stanowiła dla niego wielką pociechę. Przepraszał też za pisanie po niemiecku, co wynikało z braku możliwości ćwiczenia angielszczyzny, prosił jednakże o odpowiedź po angielsku i dodatkowo przesłał swoje trzy prace[26].

Dalszy rozwój korespondencji z Campbellem wskazuje, że Lutosławski zrobił na nim bardzo dobre wrażenie – młodego, rzutkiego, kompetentnego badacza w trudnym położeniu. Nie bez znaczenia był zapewne fakt komplementowania przez Lutosławskiego prac Campbella i deklaracje dotyczące planów rozpowszechniania informacji o dziełach Szkota[27]. W kolejnym liście Polak protestował przeciwko uznawaniu go za Rosjanina. Taki musiał zapewne być wniosek Campbella na podstawie miejsca nadania listów. Rosjanie, według Lutosławskiego, w ogóle mało zajmowali się Platonem. Pisał o tym, jakie wrażenie zrobiło na nim odkrycie prac Campbella, że nie ceni już Niemców, że postanowił zwrócić się ku nauce angielskiej, gdyż to Campbell rzucił nowe światło na badania nad chronologią dialogów, a był ignorowany przez Niemców, którzy o wiele później podążali w tym samym kierunku. Zamierzał wyśmiać tę ignorancję niemieckich uczonych tak, jak ona na to zasługiwała. Zwracał się do Campbella jako do „hochverehrter Meister" i stwierdzał, że kiedy w XX w. chronologia dialogów zostanie ostatecznie ustalona,

[26] Campbell 33 (3 XI 1892). Prócz dwóch artykułów w j. polskim Campbell otrzymał od Lutosławskiego także jego rozprawę (Lutosławski 1888). Ten list od Lutosławskiego był przez Campbella rozsyłany do wiadomości jego przyjaciołom. Świadczy o tym list od Martineau, zachowany w zbiorach Uniwersytetu St Andrews, w którym wyrażał on osobistą radość i satysfakcję, że ktoś wreszcie postanowił umieścić Campbella na należnym mu piedestale; martwił się również smutnym stanem badań Platońskich na kontynencie (University of St Andrews, Special Collections, ms 36937/35).

[27] Przywołując ten pierwszy list Lutosławskiego po kilku latach, Campbell podkreślał entuzjazm i energię nadawcy listu, a także – nieco już wbrew faktom – jego dobrą angielszczyznę (Campbell 1897, s. 40).

wówczas każdy będzie miał świadomość, że Campbell był pierwszym, który rozpoznał właściwą metodę. Lutosławski podawał Campbellowi kilka hipotez dotyczących relatywnej chronologii *Kratylosa*, *Uczty*, *Fedona*, *Państwa*, *Teajteta* i *Fajdrosa*, nie mogąc zdecydować, który z tych dwóch ostatnich powstał wcześniej. Zgadzał się natomiast z Campbellem, wbrew stanowisku Zellera, co do niemożliwości przyjęcia pierwszeństwa *Fileba* w stosunku do *Państwa*, nie znajdował również argumentów pozwalających na ustalenie chronologii dialogów wczesnych. Lutosławski dziękował za propozycję przesłania mu artykułu Campbella z *Encyklopedii Britannica*, którego inną drogą nie mógłby uzyskać. Zdawał sprawę z planów publikacji po niemiecku pracy o logice Platona i planował spotkanie z Campbellem w Londynie w październiku 1893 r.[28]

Wymiana listów między oboma badaczami Platona była dość szybka. Campbell wysyłał Lutosławskiemu teksty, o które ten prosił, a Polak relacjonował swój radosny wyjazd z Kazania na roczny urlop, uważając Rosję za ziemię barbarzyńców; pisał, że nigdzie nie czuł się tak dobrze, tak u siebie, jak w Londynie. Tam bowiem mógł skorzystać z potrzebnych mu prac naukowych. Coraz bardziej przełamywał się do pisania po angielsku. Jego ocena Rosji była uzasadniona niskim stanem edukacji i ciągłą groźbą zsyłki na Sybir. Przepraszając po raz kolejny za niemożność napisania całego listu po angielsku, usprawiedliwiał się, że dużo po angielsku czyta, lecz to nie wystarcza do dobrego pisania. Miał nadzieję, że po dłuższym pobycie w Anglii opanuje ten prawdziwie światowy, międzynarodowy język, który jest wart tego, aby doskonale poznał go każdy filozof[29].

Kolejne listy z 1893 r. świadczą już o dalszych postępach prac Lutosławskiego nad Platonem, co przekładało się na postępy w upowszechnianiu badań Campbella, gdyż jego nazwisko miało się znaleźć niemal na każdej stronie tych rozpraw Polaka, które dotyczyły chronologii dialogów. Uważał on bowiem, że od czasu opublikowania wyników Campbella nic godnego uwagi na tym polu się nie wydarzyło, a wszyscy późniejsi badacze powtarzali wnioski Campbella na temat chronologii grupy późnej dialogów, jednakże żaden z nich Szkota nie cytował. O samym wydaniu dialogów wspominał, co prawda, Martin Schanz

[28] Campbell 34 (29 XI 1892).
[29] Campbell 35 (29 XII 1892).

(1842–1914), ale nie przywoływał wstępu, co Lutosławski uznał już nie tylko za zwykłą ignorancją, ale raczej za niemiecką arogancję i kradzież intelektualną. Niektórzy niemieccy uczeni, wśród których Lutosławski wymienił Friedricha Ueberwega (1827–1871), przypuszczali co prawda, że *Teajtet*, *Sofista* i *Polityk* należą do okresu późnego, ale nie zdołali tego przekonująco dowieść. Polak deklarował całkowitą zgodę z chronologicznymi wynikami Campbella, z wyjątkiem nieco wcześniejszej pozycji *Fedona*; dzielił się również trudnościami w próbach datowania *Kratylosa*[30].

Być może wzmianka Lutosławskiego o grożącej Polakom w Rosji zsyłce na Syberię sprawiła, że Campbell w liście wspomniał o kuzynie swego ojca, szkockim poecie Thomasie Campbellu (1777–1844), który ze współczucia dla Polaków, emigrantów po powstaniu listopadowym, założył fundację mającą na celu wspomaganie ich[31]. Lewis Campbell musiał zapewne zadać pytanie o to, czy o Thomasie Campbellu się w Polsce pamięta, gdyż Lutosławski obiecał zapytać o to przyjaciół w Warszawie. Zapewne więc sam o poecie niewiele słyszał, ale napisał po niemiecko-angielsku: „Ich sah sein Grab in the poets corner of the Westminster Abbey". Lutosławski informował Campbella o planach podróży ze swoją rodziną do Anglii i Hiszpanii, a zwłaszcza o zamierzeniu pozostania na dłużej w Londynie w celu kontynuowania prac nad Platonem[32].

Zachowana korespondencja po dwuletniej przerwie wskazuje, że Lutosławski i Campbell byli już po osobistym spotkaniu, które miało miejsce najprawdopodobniej w Londynie. Campbell oferował realną pomoc w znalezieniu wydawcy dla książki Polaka, o której postanowione zostało ostatecznie, że będzie wydana po angielsku. Lutosławski wydawał się szczerze zdziwiony napomnieniami o potrzebie znalezienia wydawcy, gdyż książka nie była jeszcze napisana. Być może też udawał naiwność, gdy pisał, że w swojej śmiesznej filozoficznej prostocie uważał, iż najważniejszy jest dobry tekst. Relacjonował też swoje wnioski, że w dialogach Platona znajduje się nie tylko początek wszelkiej logiki jako kompleksu zagadnień formalno-logicznych, ale i teoriopoznawczych, definiujących relację myśli i bytu. Wciąż rozważał napisanie wielkiego dzieła dla czytelników polskich, którzy niewiele dotychczas słyszeli

---

[30] Campbell 36 (3 I 1893).
[31] Zabieglik 2008, s. 39.
[32] Campbell 37 (17 I 1893).

o sporach o chronologię dialogów czy o logice Platona, i dwustustronicowej rozprawy dla odbiorców zachodnich, których nie trzeba było wprowadzać w problematykę. We wszystkich publikacjach zamierzał potwierdzać słuszność kierunku badań wytyczonego przez Campbella[33].

Prace Lutosławskiego postępowały, nadal dopytywał Campbella o szczegóły obliczeń, pytał o wiarygodność *Leksykonu Platońskiego* Friedricha Asta, w którą wątpił, podnosił zagadnienia terminologiczne[34]. Pytał też o dobre czasopisma i zapraszał Campbella do Hiszpanii, której uroki zachwalał[35]. Detaliczne wyliczenia, wskazujące na niewielkie niekonsekwencje Campbella, zajmowały kolejne karty listów Lutosławskiego. Szkot nie zamierzał korzystać z gościny w Hiszpanii, nad którą przedkładał Włochy, co skutkowało ponowieniem zaproszenia i zachwalaniem Alhambry i Sierra Nevada[36].

Kolejne listy od Lutosławskiego z 1895 r. przynoszą Campbellowi informacje o wizytach składanych przez Polaka uczonym niemieckim, których przekonywał do bliższego zapoznania się z nieznanym im wstępem Campbella do wydania *Sofisty*, choć samo wydanie było im znane[37]. Campbell musiał wyrażać zdziwienie ciągłymi staraniami Lutosławskiego o zareklamowanie jego dawnej pracy, na co ten odpowiadał, przypominając uczucie podziwu, jakiego doświadczył przy lekturze tekstu Campbella. W kwestiach publikacji, Lutosławski żalił się na konieczność skracania swojego tekstu do druku dla Akademii Umiejętności[38]. Zamiast skracać niemieckie streszczenie na potrzeby Akademii, Lutosławski postanowił je poszerzyć i wydać osobno. Pracę tę dyskutował osobiście z wieloma niemieckimi uczonymi, m.in. z Paulem Natorpem (1854–1924) i Hermannem Cohenem (1842–1918) w Marburgu, z Wilamowitzem w Getyndze, z Susemihlem w Greifswaldzie. Niestety, Hermann Diels (1848–1922) w Berlinie nie znalazł czasu na rozmowę. Wszyscy – jak twierdził Lutosławski w liście – mieli go namawiać

---

[33] Campbell 38 (19 II 1895).

[34] Szło np. o termin μέθοδος i jego przekład jako „Methode" bądź „Gang der Untersuchung".

[35] Campbell 39 (11 III 1895).

[36] Campbell 40 (22 III 1895).

[37] Lutosławski pisał: „I […] found everywhere your Soph. on the shelves mit unaufgeschnittenen Blättern" (Campbell 41 (8 VIII 1895)).

[38] Lutosławski 1898.

do szybkiej publikacji, a niektórzy uważali tekst nawet za rewelacyjny, mimo że krytyczny, a nawet agresywny wobec Niemców. Poparcie było jednak realne i skuteczne, gdyż tekst ukazał się niezwykle szybko[39]. Lutosławski entuzjastycznie donosił Campbellowi, że niebawem wszyscy usłyszą, iż *Sprachstatistik* nie jest wynalazkiem niemieckim[40].

Campbell, według Lutosławskiego, sam nie był w pełni świadom wagi swych prac, z których zdał sobie sprawę dopiero przy pisaniu recenzji książki Rittera[41]. Lutosławski uważał, że Campbell zakopał swe odkrycie we wstępie do wydania dialogów, co czyniło go zasadniczo podobnym do Sokratesa w *Fajdrosie*, który wyrażał myśl, że wszelkie pisarstwo jest błahostką, Campbell zaś musiał uważać kwestię chronologii dialogów za niezbyt ważną[42].

W korespondencji pojawia się też zagadnienie interpretacji teorii idei u późnego Platona. Przywołując badaczy angielskich, Lutosławski zgadzał się z interpretacją 'paradygmatyczną'[43]. Campbell zapraszał go do siebie, na co Polak odpowiedział entuzjastycznie, deklarując, że jest intelektualnym synem Campbella, co być może robiło wrażenie na bezdzietnym filologu[44]. Kolejna karta pocztowa z Paryża została wysłana do Campbella w tym samym dniu, w którym Lutosławski wygłosił dla członków Akademii Nauk Moralnych i Politycznych wykład na temat ustalania chronologii dialogów, który został następnie wydany drukiem wraz z krótką dyskusją[45].

Ostatni list Lutosławskiego zawiera plany nowego wydania *Leksykonu Platońskiego* w międzynarodowej kooperacji. Kierownictwo tego przedsięwzięcia miałby objąć Ritter, a Campbell miałby się znaleźć w komitecie naukowym powołanym dla wykonania tej pracy. Mimo że planowano pozostawienie nazwiska Asta, leksykon taki musiałby w gruncie rzeczy stanowić pracę wykonaną na nowo[46].

---

[39] Lutosławski 1895/1896.
[40] Campbell 42 (24 VIII 1895).
[41] Campbell 1889b.
[42] Campbell 43 (8 IX 1895).
[43] Campbell 44 (5 II 1896).
[44] Campbell 45 (19 III 1896).
[45] Campbell 46 (16 V 1896). Tekst ukazał się jako: Lutosławski 1896.
[46] Campbell 47 (26 V 1896).

7. Eduard Zeller

Zeller był teologiem i filozofem, co jednak istotne dla jego korespondencji z Campbellem – jest uznawany za jednego z najważniejszych, o ile nie najważniejszego dziewiętnastowiecznego historyka filozofii greckiej. Jego kolosalnych rozmiarów, świetnie udokumentowane dzieło pt. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung* jest wciąż przedrukowywanym i cennym źródłem informacji dla badaczy filozofii greckiej ze względu na jego rzeczowy charakter i zorientowanie faktograficzne, jakkolwiek przywołuje się je nie bez zastrzeżeń. Zeller poświęcił też sporo prac samemu Platonowi. Listy Zellera do Campbella pochodzą z okresu, kiedy już po opuszczeniu Berlina i rezygnacji z pracy akademickiej przeprowadził się do Stuttgartu, gdzie spędził ostatnie lata życia. W pierwszym z dwóch zachowanych listów do Campbella Zeller doniósł mu o otrzymaniu przesyłki z drugim tomem wydania *Państwa*, za który uprzejmie podziękował. Zellerowi szczególnie do gustu przypadł pierwszy z zawartych w nim tekstów Campbella[47], jedyny, który zdołał wówczas przeczytać. Uznanie Zellera zyskała zwłaszcza argumentacja Campbella za jednolitą kompozycją Platońskiego dialogu i pisarską metodą pracy Platona. Nic dziwnego, broniąc bowiem jedności *Państwa*, Campbell przywoływał Zellera. Mimo pochwał, niemiecki uczony nie mógł się zgodzić na pierwszeństwo chronologiczne *Państwa* w stosunku do *Fileba*, tym bardziej że Campbell w tym względzie polemizował wprost z nim i ze Schleiermacherem. Zeller argumentował w liście, że rozważania na temat dobra w *Filebie* wydawały mu się o wiele mniej filozoficznie zaawansowane, gdyż nie było w nim mowy o Dobru samym, a jedynie o najwyższym dobru dla człowieka. Wskazywał też na fragmenty z ks. VI *Państwa*, o których sądził, że stanowią odwołanie do wcześniejszej dyskusji z *Fileba*. Zakończył list stwierdzeniem, że problemu tego nie da się wyjaśnić w kilku słowach[48].

Do drugiego z zachowanych listów Zeller dołączył najnowszy zeszyt *Archiv für Geschichte der Philosophie* z własnym artykułem, stanowiącym w istocie przegląd literatury i zawierającym analizy dwóch tekstów Campbella, w których ten badał właściwości języka Platońskiego

[47] Campbell 1894b.
[48] Campbell 85 (20 XII 1894).

Sofisty i jego związki z *Państwem* i *Prawami*[49]. Zeller usprawiedliwiał się wiekiem i słabością wzroku, które nie pozwoliły mu na zajęcie się samemu tym zagadnieniem tak, jak to byłoby konieczne. Na ile to jednak było możliwe, śledził dyskusję z zainteresowaniem i starał się upewnić, że jest ona prowadzona, zwłaszcza przez młodszych kolegów, z całą dyscypliną metody, a w szczególności, że nie są wyprowadzane przedwczesne wnioski. Zeller słusznie zwracał uwagę, jak istotną pomocą w badaniach nad właściwościami języka Platona byłby nowy i kompletny *Lexicon Platonicum*. Filolog przypomniał, że przed laty zachęcał do podjęcia tego zadania Rittera[50], ale – niestety – na próżno. Ucieszył się więc, kiedy otrzymał informację z St Andrews o planach dotyczących nowego leksykonu. Miał jedynie nadzieję na doczekanie realizacji tego planu, uświadamiał sobie bowiem trudności, gdyż opracowanie *Index Aristotelicus* zajęło Hermannowi Bonitzowi (1814–1888) dwadzieścia lat. Zasadniczo jednak najważniejszym problemem było zagadnienie personalne – kto byłby skłonny i zdatny do podjęcia tego zadania? Od odpowiedzi na to pytanie, bardziej niż od czegokolwiek innego, według Zellera, zależały widoki na sukces tego przedsięwzięcia. Przepraszając za bezpośredniość, Zeller napisał, że – podobnie jak inni – straci wszelką wiarę w sukces prac nad leksykonem, jeśli tylko Lutosławski miałby się nim zająć w całości czy nawet w jakiejś części. Przyczyny tej opinii o Polaku i jego naukowych zdolnościach Zeller planował wyłuszczyć w kolejnym zeszycie *Archiv für Geschichte der Philosophie*[51]. Na następną trudność, być może przejściową, składał się jeszcze brak całościowego, jednolitego i oczyszczonego tekstu wydania dialogów Platona, jakie byłoby niezbędne dla oparcia na nim opracowania leksykonu. Zeller zastanawiał się również, czy chwilowo nie byłoby lepiej, gdyby zadowolić się przedrukiem leksykonu Ast, poprawionego i uzupełnionego przez jakiegoś młodego filologa. Na takie dzieło prawdopodobnie udałoby się znaleźć wydawcę w Anglii lub w Niemczech. Mając bowiem właściwego człowieka do tej pracy, powtórzył Zeller, cała sytuacja wyglądałaby inaczej[52].

---

[49] Zeller 1897, ss. 593–595.

[50] Zeller uczynił to przy okazji recenzji książki Rittera (Zeller 1889, s. 679).

[51] Zeller 1898.

[52] Campbell 86 (5 VIII 1897).

8. Franz Susemihl

Jedyny zachowany list Susemihla do Campbella otwiera deklaracja napisania obiecanej recenzji, w której zamierzał podkreślać duże znaczenie prac Campbella, nie unikając wyrażenia własnego, odmiennego punktu widzenia. Rozważając kilka czasopism, do których mógłby wspomnianą recenzję wysłać, Susemihl zdecydował się ostatecznie na *Wochenschrift für klassische Philologie*[53]. Niemiecki filolog dziwił się, że wydawnictwo, które publikowało przed dekadami Campbella edycje dialogów Platona, czyli Oxford University Press, nie zatroszczyło się o ich dystrybucję na kontynencie, a liczbę egzemplarzy autorskich, których Campbell otrzymał dziesięć, uznał za nikczemną. W przypadku planów opracowania niemieckich edycji tych tekstów, Susemihl polecał Szkotowi wydawnictwa Teubnera i Weidmanna, obiecywał także napisanie listu polecającego.

Następnie jednak Susemihl przeszedł do dyskusji nad wynikami badań Campbella, a konkretnie nad chronologiczną pozycją *Fajdrosa*. Niemiec nie mógł się zgodzić na przyjęcie jako faktu, że *Fajdros* został napisany po *Państwie*, a przynajmniej po jego pierwszych dziewięciu księgach, jak to wynikało z pracochłonnych obliczeń statystycznych. Susemihl miał bowiem generalne wątpliwości co do wyników statystyki językowej. Znajdował cały szereg innych przekonujących powodów, że *Fajdros* został napisany w 393 r. p.n.e., jakkolwiek uważał, że żaden dowód w tym względzie nie może być absolutnie przekonujący, a argumentom jednej strony zawsze będzie można przedstawić kontrargumenty i trudno w tej dyskusji mówić o bezstronności któregokolwiek z dyskutantów. Uważał statystykę języka jedynie za pewną nowinkę, odnoszącą chwilowe sukcesy, ale dalsza przyszłość, wedle Susemihla, miała raczej przyznać rację jemu. Uważał on również, że niemożliwe było żadne pośrednie stanowisko: można ufać statystyce i akceptować tylko to, co się z nią zgadza, albo przyjmować tylko te statystyczne argumenty, które zgadzają się z innymi przyjętymi wcześniej pewnymi wnioskami. Susemihl przygotowywał artykuł o *Fajdrosie*, w którym zamierzał wykazać, że przyjęcie 379 r. p.n.e. jako daty napisania tego dialogu rodzi

[53] Niewymienionym w korespondencji wprost przedmiotem recenzji miała być książka Lutosławskiego. Recenzja, w której Susemihl rzeczywiście podnosił zasługi Campbella, ukazała się w dwóch częściach (Susemihl 1898).

niemożliwe do przyjęcia konsekwencje, nie miał jednak nadziei, aby mogli się nawzajem z Campbellem w tej kwestii przekonać do swoich racji. Pomimo jednak że Susemihl zdecydował się ostatecznie na przesunięcie *Sofisty* do późniejszego okresu twórczości Platońskiej, nadal oceniał zarzuty Zellera przeciwko takiemu datowaniu jako poważne i zasadne, a nie wynikające z uporu.

Na koniec listu Susemihl wrócił do zagadnień recenzji książek i recenzentów. Campbell najprawdopodobniej proponował Gomperza i Natorpa. Susemihl uznał to za słuszne, dodając, że mimo iż od obu wiele się nauczył, to nie stanowili dla niego autorytetów, a szczególnie nie był nim Gomperz, co do którego Susemihl uważał, że często się mylił. List kończą żale na niską pensję, na konieczność finansowej pomocy krewnym, a także na małą liczbę studentów[54].

9. Theodor Gomperz

Gomperz był jedynym niemieckojęzycznym korespondentem Campbella, który pisał do niego po angielsku. Na pierwszej zachowanej karcie dziękował Campbellowi za przesłanie mu korekty recenzji angielskiego przekładu jego trzytomowej pracy, która ukazała się pt. *Greek Thinkers*, oraz pierwszej części trzeciego tomu *Griechische Denker*[55]. Mimo że recenzja była dość obszerna, Gomperz wyrażał żal z powodu jej skrócenia. Był dumny z pochwał Campbella, ale dziękował też za uwagi krytyczne, z których miał nadzieję skorzystać w przyszłych wydaniach swej książki[56].

Drugą kartę zajmują podziękowania Gomperza za przesłany mu numer wydrukowanego już czasopisma z recenzją Campbella. Pisał także o problemach z opracowaniem Arystotelesa, a zwłaszcza tych części, które miały dotyczyć jego psychologii, teologii i astronomii. Po ukończeniu tych trudnych rozdziałów Gomperz miał nadzieję przejść do zagadnień łatwiejszych, o ile rzeczywiście miałyby się takimi okazać, spodziewał się bowiem problemów ze skróceniem swojego tekstu do publikacji[57].

---

[54] Campbell 68 (18 X 1897).
[55] Campbell 1906–1907.
[56] Campbell 13 (10 I 1907).
[57] Campbell 14 (18 I 1907).

10. Zakończenie

Charakter niniejszego artykułu sprawia, że sformułowanie syntetycznej konkluzji napotyka trudności. Krótko mówiąc, kilku czołowych znawców filozofii greckiej kierowało korespondencję do szkockiego badacza Platona. Całość zaprezentowanego materiału łączy jednak wspólny mianownik w postaci problemów związanych z dziedzictwem Platońskim i z badaniami nad dialogami. Szczególnie ważne okazało się dla korespondentów zagadnienie chronologii dialogów, różne jej propozycje, argumenty i metody jej ustalania, a także sama możliwość podania ostatecznej odpowiedzi na pytanie o kolejność, w jakiej Platon pisał dialogi.

Martineau pisał do Campbella jako życzliwy starszy kolega, stosunek Zellera do szkockiego filologa był również życzliwy, ale z wyczuwalną rezerwą, wynikającą – prócz innych różnic – z innego datowania *Fileba*. Susemihl, kilka lat od Campbella starszy, wprost wyrażał niemożność ich wzajemnego porozumienia w kwestii chronologii dialogów Platona i metod ich badania. Nie przeszkodziło mu to jednak służyć Campbellowi pomocą, zdawał sobie bowiem sprawę, że chyba nic nie wspomaga studiów nad Platonem tak, jak dyskusja i wymiana argumentów. Gomperz, będący niemal rówieśnikiem Campbella, traktował go jako autorytet i cieszył się z dobrej opinii Szkota o jego dziele. Młodsi odeń o pokolenie Shorey i Lutosławski odnosili się do prac Campbella z szacunkiem, polecali je i cytowali, jakkolwiek Amerykanin miał inne poglądy na metody badań dialogów. Osobne miejsce zajmuje zbiór listów Lutosławskiego, który wprost deklarował podziw dla Campbella, a swoją aktywnością, podróżami, spotkaniami, referatami i publikacjami walnie przyczynił się do rozpropagowania informacji o zapomnianych badaniach Szkota, co ostatecznie stało się także przyczyną powstania omówionych tu pokrótce listów niemieckich uczonych.

Nawiązując do przytoczonego we wprowadzeniu podziału materiałów źródłowych na „salonowe" i „kuchenne", trzeba stwierdzić, że owa kuchnia badań nad Platonem i chronologią jego dialogów na przełomie XIX i XX w. prezentuje się nadzwyczaj bogato. Nadawcy listów oceniają publikacje adresata zazwyczaj przynajmniej przychylnie, w najgorszym razie jako konsekwentnie realizujące błędnie przyjęte założenia (Susemihl), w najlepszym – jako naukowe objawienia niesłusznie lekceważone przez dekady (Lutosławski), niekiedy – jako godne polecenia… dla studentów (Shorey). Jeśli zaś idzie o oceny dzieł autorów

trzecich, to krytyka bywała o wiele ostrzejsza (Zeller o Lutosławskim i *vice versa*). Oceny te jednak rzadko dotyczą tylko samych dzieł, są bowiem nierozerwalnie związane z uwagami na temat osobowości ich autorów, niepodejmowania przez nich ważnych zadań (Zeller o Ritterze) czy ich niezdatności do pracy naukowej (Zeller o Lutosławskim), ich narodowych wad (Lutosławski o arogancji szeregu badaczy niemieckich), lub wyrażają niezbyt wysoką opinię nadawców o autorytecie ich kolegów (Susemihl o Natorpie i Gomperzu). Mimo tych animozji, mających oczywiste pozanaukowe źródła, badaczom Platona udawało się przezwyciężyć partykularyzmy i pisali bądź oferowali napisanie listów popierających publikacje, o których wiedzieli, że będą zawierały wnioski przeciwne do ich własnych (Susemihl o Campbellu), bądź takie, które będą podnosiły wartość prac obcych, umniejszając tym samym ich własny dorobek (Niemcy o Lutosławskim).

Mimo że omówione listy są świadectwem, jak powiedziano, dyskusji „kuchennych", a więc – wydawałoby się – drugorzędnych dla rozwoju nauki, to jednak nie są tylko świadectwem roli, jaką w dziejach nauki odgrywał i odgrywa czynnik narodowy czy osobisty. Osobiste – choć „kuchenne" – kontakty uczonych, nawet te obarczone negatywnymi ocenami i emocjami, mniejsza nawet o to, czy uzasadnionymi, niewątpliwie przyczyniły się do ukształtowania tego wszystkiego, co ostatecznie znalazło swe miejsce w „salonie" nauki, a więc wpłynęły na zawartość salonowej biblioteki, dzięki pobudzeniu i zainspirowaniu badaczy do napisania i opublikowania kolejnych tekstów. Dyskusja w nauce zawsze jest cenna, polemika pobudzająca, a formułowanie rzeczowych argumentów w drukowanych tekstach daje jej trwałe świadectwo, nawet jeśli powstanie tych artykułów wynikało z osobistych antypatii i nawet jeśli adwersarze nie widzieli najmniejszej możliwości pogodzenia swoich stanowisk.

Bibliografia

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Peterhouse Library, Cambridge. *Letters to Campbell bequeathed as a collection to Miss Frances Dunn, with a few other papers* [=Campbell]: 13–14, 33–47, 49, 64, 68, 70––72, 76, 85–86, 93.

University of St Andrews, Special Collections, St Andrews. *Correspondence*: ms 36937/35.

PRACE WYDANE DRUKIEM

Campbell, Lewis 1861: *The Theætetus of Plato*, with a revised text and English notes by L. Campbell. Oxford: Oxford University Press.

Campbell, Lewis 1867: *The Sophistes and Politicus of Plato*, with a revised text and English notes by L. Campbell. Oxford: Oxford University Press.

Campbell, Lewis 1883: *The Theætetus of Plato*, with a revised text and English notes by L. Campbell. Oxford: Oxford University Press.

Campbell, Lewis 1885: Plato. [W:] *Encyclopædia Britannica*, wyd. IX, t. XIX, Edinburgh/New York: A & C Black / The Encyclopædia Britannica Company, ss. 194–212.

Campbell, Lewis 1889: On the Position of the *Sophistes*, *Politicus*, and *Philebus* in the Order of Platonic Dialogues, and on Some Characteristics of Plato's Latest Writings. *Transactions of the Oxford Philological Society*, ss. 25–42.

Campbell, Lewis 1889a: On Some Recent Attempts Towards Ascertaining the Chronological Order of the Composition of Plato's Dialogues. *Bibliotheca Platonica* I, ss. 1–28.

Campbell, Lewis 1889b: Untersuchungen über Plato. *Classical Review* 3(1–2), ss. 28–29.

Campbell, Lewis 1893a: Pater's Plato and Platonism. *Classical Review* 7, ss. 263–266.

Campbell, Lewis 1893b: Plato in Poland. O logice Platona. By W. Lutoslawski. *The Academy* 1081, ss. 62–63.

Campbell, Lewis 1894a: *Plato's Republic*. The Greek text edited, with notes and essays by Benjamin Jowett and L. Campbell, t. 1–3. Oxford: Oxford University Press.

Campbell, Lewis 1894b: On the Structure of Plato's *Republic* and its Relation to other Dialogues. [W:] Campbell 1894a, t. 2, ss. 1–46.

Campbell, Lewis 1896: On the Place of the *Parmenides* in the Order of the Platonic Dialogues. *Classical Review* X, ss. 129–136.

Campbell, Lewis 1897: Lutoslawski on the Genuineness and Order of the Platonic Dialogues. *Classical Review* X, ss. 40–42.

Campbell, Lewis 1898: The Growth of a Thinker's Mind. A Study in Platonic Chronology. *The Fortnightly Review* CCCLXXIII, ss. 36–56.

Campbell, Lewis 1902: *Plato's Republic*. London: John Murray.

Campbell, Lewis 1906–1907: Greek Thinkers. By Theodor Gomperz. *Hibbert Journal* V, ss. 439–448.

Craik, Elizabeth M. 1996: Lewis Campbell. [W:] D. Jocelyn (ed.), *Aspects of Nineteenth-Century British Classical Scholarship*. „Liverpool Classical Papers" No. 5, Liverpool: Liverpool Classical Monthly, ss. 81–87.

Lutosławski, Wincenty 1888: *Erhaltung und Untergang der Staatsverfassungen nach Plato, Aristoteles und Machiavelli*. Breslau: W. Koebner.

Lutosławski, Wincenty 1895/1896: Ueber die Echtheit, Reihenfolge und logische Theorien von Platos drei ersten Tetralogien, *Archiv für Geschichte der Philosophie* IX(1), ss. 67–114.

Lutosławski, Wincenty 1896: *Sur une nouvelle méthode pour déterminer la chronologie des dialogues de Platon*. Paris: Librairie H. Welter.

Lutosławski, Wincenty 1898: O pierwszych trzech tetralogiach dzieł Platona. *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny* XI (seria II), ss. 31–195.

Mróz, Tomasz 2018: Scottish-Polish Cooperation on Plato at the Turn of the Twentieth Century. *The Journal of Scottish Philosophy* 16.2, ss. 125–145.

Santayana, George 1902: The Search for the True Plato. [W:] Tenże, *The Idler and His Works and Other Essays*, red. Daniel Cory, New York: G. Braziller, 1957, ss. 54–73 (pierwodruk: 1902).

Shorey, Paul 1888: II. – Recent Platonism in England. *American Journal of Philology* IX(3), ss. 274–309.

Susemihl, Franz 1898: Wincenty Lutosławski The origin and growth of Plato's Logic, with an Account of Plato's Style and of the Chronology of His Writings. *Wochenschrift für klassische Philologie* XV(17), ss. 449–456; XV (18), ss. 483–491.

Woleński, Jan 1999: Bez tytułu. [W:] *Polska filozofia analityczna. W kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Księga poświęcona pamięci Ryszarda Jadczaka*, materiały zebrał Ryszard Jadczak, redakcja Włodzimierz Tyburski i Ryszard Wiśniewski. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 9.

Zabieglik, Stefan 2008: *Leksykon Szkocji. Historia, polityka, nauka, kultura*. Zielona Góra: Kanion net.

Zeller, Eduard 1889: Die deutsche Litteratur über die sokratische und platonische Philosophie 1888. *Archiv für Geschichte der Philosophie* II, ss. 661–703.

Zeller, Eduard 1897: Die deutsche Litteratur über die sokratische, platonische und aristotelische Philosophie. 1895. *Archiv für Geschichte der Philosophie* X, ss. 557–595.

Zeller, Eduard 1898: Sprachstatistisches. *Archiv für Geschichte der Philosophie* XI, ss. 1–12.